

แม่แจ่มโมเดล: ปฏิบัติการและการเคลื่อนไหวช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด

โอฬาร อ่องพะ¹

วัชรพล พุทธิรักษา²

บทคัดย่อ

การขับเคลื่อน “แม่แจ่มโมเดล” ได้ผสานแนวทางการแก้ไขปัญหาหมอกควันและไฟป่า ควบคู่ไปกับการแก้ไขปัญหาในเรื่องสิทธิของชาวบ้านในการจัดการป่าไม้และที่ดิน ที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิต ระบบเศรษฐกิจ การพัฒนาคุณภาพชีวิต รวมถึงเปลี่ยนความคิดของผู้คนที่เข้ามาทำงาน ไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ ภาคธุรกิจ ประชาสังคม รวมถึงนักวิชาการ การสร้างพลังเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต้องอาศัยพลังจากการเคลื่อนไหวที่ผสมผสานทั้งการเคลื่อนไหวมวลชนที่สำคัญคือการสร้างการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของกลุ่มพลังทางสังคม เช่นคนรุ่นใหม่ ผู้ประกอบการ นักธุรกิจเพื่อสังคม ผ่านการสร้างการรับรู้ การตระหนักถึงผลกระทบจากปัญหาเพื่อให้เข้ามาสนับสนุนและร่วมเป็นพลังร่วมกับภาคประชาชน ภาคประชาสังคมในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน รวมไปถึงการสร้างความยั่งยืนในการผลิตและสร้างฐานเศรษฐกิจที่มั่นคงของชุมชน

คำสำคัญ แม่แจ่มโมเดล การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด การจัดการเชิงระบบ การเคลื่อนไหวมวลชน

¹นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (รัฐศาสตร์) คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร Email: <olarnongla@gmail.com>

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร Email: <watcharabon@gmail.com>

Mae–Cheam Model: Practices and War of position

Olarn Ongla³

Watcharabon Buddharaksa⁴

ABSTRACT

The Concept of Mae–Cheam Model is focused on the fire and smog management but the fundamental of situation is concerned with the communities right on land and forest management. The significance of the resolution is based on the holistic approach to involve with the mode of production, the poverty, economic growth and quality of life. Civil society and people organization are the importance mechanism for mobilize and movement to challenge the state authorities and social class. The approach challenges on social movement that is not enough and no more powerful to force with state structure. For sustainability, the war of position is the importance strategy to convince and intervene social class such as middle class, new generation, youth and social enterprise to engage and support the civil society and people organization to mobilize the land and forest solution

Keyword: Mae–Cheam Model, War of Position, Holistic Approach, Social Movement

³ PhD Candidate (Political Science), Faculty of Social science, Naresuan University Email: <olarnongla@gmail.com>

⁴ Assistant Professor, PhD., Faculty of Social science, Naresuan University Email: <watcharabon@gmail.com>

บทนำ

การเกิดขึ้นของ “แม่แจ่มโมเดล” ไม่ได้เกิดขึ้นมาอย่างไร้หลักคิดหรือเกิดขึ้นโดยบังเอิญ หากแต่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของการเคลื่อนไหวต่อสู้ที่พลวัตมาอย่างต่อเนื่อง เมื่อรัฐส่วนกลางใช้อำนาจในควบคุมการจัดการและใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรป่าไม้และที่ดินเข้ามาแทนที่การจัดการของชุมชน การจัดการแบบรวมศูนย์และใช้อำนาจส่งผลไปสู่ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชุมชนที่ต้องพึ่งพิงใช้ประโยชน์ฐานทรัพยากร พื้นที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นที่ทั้งหมด 2,789 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 1,743,282 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงคิดเป็นร้อยละ 70 เปอร์เซนต์ ส่งผลให้อำเภอแม่แจ่มถูกรัฐประกาศให้มีสถานะเป็นพื้นที่ป่าตามกฎหมาย ทำให้ชุมชน รวมถึงพื้นที่ทำกินไม่ว่าจะเป็นนา ที่สวน ไร่หมุนเวียนได้ถูกควบคุมด้วยกฎหมายป่าไม้ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ ปีพ.ศ. 2507 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ ปีพ.ศ. 2504 ผลที่ตามมา คือการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าวถือว่าเป็นความผิดในฐานการเข้าไปยึดครองและใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าของรัฐ ซึ่งได้นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและชาวบ้านที่ส่งสมมายาวนาน กระทั่งนำไปสู่การเคลื่อนไหวเรียกร้องให้เกิดการแก้ไขปัญหามานานผ่านการชุมนุมเรียกร้องในเชิงนโยบายมาอย่างต่อเนื่อง

หลังปีพ.ศ.2551 สถานการณ์ปัญหาหมอกควันและไฟป่า จังหวัดเชียงใหม่ ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของประเด็นการเคลื่อนไหวในเรื่องสิทธิที่ชาวบ้านในพื้นที่อำเภอแม่แจ่มเรียกร้องให้รัฐรับรองสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่าไม้และที่ดิน กลายมาเป็นจำเลยทางสังคมที่มองว่าต้นเหตุมาจากชาวบ้านเผาป่าเพื่อปลูกพืชที่ทำกินเพื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่ป่า ปัญหาที่เกิดขึ้นนำไปสู่การออกมาเคลื่อนไหวของคนในเมืองเชียงใหม่ โดยใช้ประเด็นสุขภาพเข้ามารณรงค์และผลักดันให้รัฐดำเนินการแก้ไขปัญหาไฟป่าและหมอกควันอย่างจริงจัง หากทว่าการวิเคราะห์ที่เกิดขึ้นได้ละเลยปัญหาเชิงโครงสร้างที่สำคัญจากการผูกขาดจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดินโดยรัฐและการขยายตัวของพืชเชิงเดี่ยวที่เข้ามาสู่อำเภอแม่แจ่ม คือ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่ถูกควบคุมวงจรการผลิตทั้งหมดโดยบริษัทขนาดใหญ่ทางการเกษตร

การขับเคลื่อน “แม่แจ่มโมเดล” ได้ผสานแนวทางการแก้ไขปัญหาหมอกควันและไฟป่า ควบคู่ไปกับการแก้ไขปัญหาในเรื่องสิทธิของชาวบ้าน ผ่านการจัดระบบแนวเขตการใช้ประโยชน์และทำกติกาของการใช้ประโยชน์จากที่ดินและป่าไม้ โดยดำเนินการได้ขยายไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตและพัฒนาาระบบเศรษฐกิจ ความสำคัญอีกประการของการขับเคลื่อนแม่แจ่มโมเดลได้

พยายามเปลี่ยนความคิดของผู้คนที่เข้ามาเกี่ยวข้องในการทำงานในพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานราชการ กลุ่มภาคธุรกิจ ภาคประชาสังคมรวมถึงนักวิชาการ ให้มีแนวทางการทำงานที่อยู่บนหลักคิดร่วมและการเชื่อมโยงประสานการทำงานร่วมกัน

จากนัยยะที่สำคัญดังกล่าว ผู้เขียนพยายามที่จะชี้ให้เห็นถึงพลังของการเปลี่ยนแปลงผ่านปฏิบัติการของเครือข่ายภาคประชาชน ภาคประชาสังคม รวมไปถึงชาวบ้านในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ที่ได้ลุกขึ้นมาสร้างพลังการเคลื่อนไหวในมิติต่าง ๆ เพื่อตอบโต้กับกลไกเชิงอำนาจของรัฐ ผู้เขียนมองว่าการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นนั้นโดยมีเป้าหมายที่สำคัญอยู่ที่เจ้าหน้าที่รัฐที่มีอำนาจในการตัดสินใจเชิงนโยบายที่จะสามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างกฎหมาย ขณะเดียวกันการเคลื่อนไหวดังกล่าวได้นำไปสู่การสร้างพลังเชื่อมโยงรวมถึงท้าทายองค์กรทางสังคมอื่น ๆ ให้เข้ามาเป็นส่วนสำคัญของการแก้ไขปัญหาและเข้ามาสนับสนุนการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน ในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เช่น กลุ่มนักธุรกิจเพื่อสังคม กลุ่มนักวิชาการ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม กลุ่มคนรุ่นใหม่ในสังคม เป็นต้น

ในบทความนี้ ผู้เขียนจะได้นำเสนอให้เห็นถึงความสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ ประการที่ 1 ผู้เขียนจะนำเสนอให้เห็นถึงแนวคิดที่เรียกว่า การต่อสู้เพื่อช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of position) และประการที่ 2 ผู้เขียนจะได้ทำการวิเคราะห์ให้เห็นถึงบทบาทของการปฏิบัติการของภาคประชาชน รวมถึงภาคประชาสังคมที่ขับเคลื่อนแนวทางแม่แจ่มโมเดล ในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม โดยทั้ง 2 ประเด็นที่กล่าวมานั้นเองเป็นการเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกัน ผู้เขียนมองว่าลำพังการเคลื่อนไหวช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด ไม่สามารถเป็นจริงและเป็นรูปธรรมได้หากปราศจากมิติของการเคลื่อนไหวของภาคประชาชน ภาคประชาสังคมรวมถึงบทบาทของปัญญาชนในการลุกขึ้นมาต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมและการต่อรองกับอำนาจรัฐ ในขณะเดียวกันการช่วงชิงและต่อสู้ไม่ใช่แค่เพียงการเข้าถึงสิทธิในการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน แต่ต้องสัมพันธ์ในเชิงระบบที่ต้องนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบบการผลิตและการพัฒนาเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ของชาวบ้าน การมีคุณภาพชีวิตที่ดี รวมถึงการเข้าถึงระบบสาธารณสุขและโครงสร้างพื้นฐานจากรัฐได้อย่างเหมาะสมด้วยเช่นกัน หากไม่เช่นนั้นการเคลื่อนไหวต่อสู้ การช่วงชิงความคิดจากการปฏิบัติการจะไม่สามารถเข้าถึงและสร้างพลังความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างมีพลัง โดยทั้ง 2 ประการ มีรายละเอียดดังนี้

ประการที่ 1 สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of position)

การทำสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of position) ของ Antonio Gramsci เป็นแนวคิดที่มีความสำคัญในการนำมาประยุกต์ออกแบบแนวทางการเคลื่อนไหว และปฏิบัติการในการดำเนินการเพื่อสร้างสภาวะการครองอำนาจนำ (Hegemony) ให้เกิดขึ้นอย่างมีพลังและแข็งแกร่ง กรัสมิ์มองว่า “การสงคราม” (War) (Gramsci, 1971, p. 229) เป็นแนวคิดที่สำคัญที่ถูกนำมาใช้ในการประกอบสภาวะการครองอำนาจนำ โดยสามารถจำแนกได้เป็น 3 ประเภทด้วยกัน คือ 1) สงครามการยึดพื้นที่ (War of maneuver 2) การทำสงครามแย่งชิงพื้นที่ทางความคิด (War of position) และ 3) การทำสงครามแบบกองโจร (Underground warfare)

สงครามการยึดพื้นที่ (War of maneuver) นั้นเป็นการทำสงครามในทางยุทธวิธีทางการทหาร การที่จะสามารถเอาชนะฝ่ายศัตรูหรือฝ่ายตรงข้ามได้จะต้องทำการบุกเพื่อยึดครองปัจจัยสำคัญของฝ่ายตรงข้ามให้ได้ อาทิ การยึดเมืองหลวงหรือสถานที่สำคัญเป็นต้น (Egan, 2015, p. 102) สงครามการยึดพื้นที่ (War of maneuver) เป็นกลยุทธ์ที่เหมาะสมกับรัฐที่มีประชาสังคมที่ด้อยพัฒนา อีกทั้งกลุ่มพลังทางสังคมอื่น ๆ เช่น สหภาพแรงงาน กลุ่มกบฏคน รวมถึงองค์กรพรรคการเมืองยังไม่ได้พัฒนาอย่างเต็มที่ ทำให้การต่อต้านการใช้อำนาจเกิดขึ้นได้ยาก อย่างไรก็ตาม กลยุทธ์แบบนี้ไม่เหมาะสมกับการนำไปใช้ในสภาวะการครองอำนาจนำ (Hegemonic position) ให้เกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืน โดยเฉพาะในรัฐที่มีระดับของการพัฒนาและมีประชาสังคมที่พัฒนาแล้ว การทำสงครามขับเคี่ยวยึดพื้นที่เป็นการใช้อำนาจบังคับ (Coercion) และการต่อสู้ในเชิงกายภาพที่รุนแรง (Violence struggle) โดยจะใช้ได้ผลในระยะแรกเท่านั้น แต่ไม่เพียงพอต่อการสร้างอำนาจให้ยั่งยืน (Buddharaksa, 2014, p. 145) ในการดำเนินการเพื่อสร้างสภาวะการครองอำนาจนำ (Hegemony) ให้เกิดขึ้นเหนือชนชั้นอื่น ๆ ชนชั้นผู้ปกครองพยายามสร้างสภาวะการครองอำนาจนำ โดยจะต้องดำเนินการต่อสู้เพื่อยึดกุม “พื้นที่เชิงอุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ” ของผู้คนใน “ประชาสังคม” (Civil society) ให้ได้ การดำเนินการช่วงชิงหรือยึดกุมความคิด ความเชื่อของคนในพื้นที่ประชาสังคมนี้ กรัสมิ์ เรียกว่าการทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (War of position) ถ้าสามารถเอาชนะสงครามนี้เหนือพื้นที่ที่ประชาสังคมได้สำเร็จ การสร้างสภาวะการครองอำนาจนำก็จะสำเร็จได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้นกรัสมิ์จึงเสนอยุทธศาสตร์ทางเลือกสำหรับชนชั้นผู้ถูกปกครองเพื่อใช้เป็นเครื่องมือให้ได้มาซึ่งสถานะการครองอำนาจนำ

แนวคิดดังกล่าวเป็นยุทธวิธีทางการเมืองในระดับหน้าเชิงวัฒนธรรม (Cultural front) ที่ต้องการการแทรกซึมและบ่อนทำลายกลไกเชิงอุดมการณ์ (Ideological mechanism) ของชนชั้นปกครองที่มีอยู่มากมาย อย่างต่อเนื่องและใช้ระยะเวลายาวนาน เป้าหมายหลักของการยึดครองพื้นที่ทางความคิดให้ประสบความสำเร็จคือตัวการต่าง ๆ ในพื้นที่ประชาสังคม เช่น โรงเรียน สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สื่อมวลชน (Sasson, 1982, p. 130) กลยุทธ์การทำสงครามขับเคลื่อนและสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด เป็นยุทธวิธีที่ชนชั้นผู้อยู่ใต้อำนาจนำมาใช้ต่อต้านทำลายและสร้างความรับรู้ใหม่ให้เกิดขึ้นในสังคมการเมืองหนึ่ง ๆ อย่างไรก็ดี ชนชั้นผู้ปกครองก็ไม่ได้หยุดนิ่งหรือนิ่งนอนใจกับภาวะการครองอำนาจของตนโดยมีการสร้างดุลยภาพกับกลุ่มพลังอื่น ๆ ด้วยการใช้ยุทธวิธีที่เรียกว่าการปฏิวัติเงียบ หรือที่เรียกว่า Passive revolution

กรัมซัมมองว่าชนชั้นทางสังคมประกอบไปด้วยสองชนชั้นที่สำคัญ คือ ชนชั้นปกครอง (Dominate) หรือ (Ruling class) และชนชั้นผู้ถูกปกครองหรือชนชั้นผู้ถูกกดขี่ (Subaltern/Subordinate) ชนชั้นปกครองในทัศนะของกรัมซี คือกลุ่มคนที่มีความสามารถในการเป็นรัฐ กล่าวคือเป็นกลุ่มของผู้คนที่เข้าถึงการใช้อำนาจบังคับและสร้างความยินยอมพร้อมใจเหนือชนชั้นผู้ถูกปกครอง กรัมซัมอธิบายว่า ชนชั้นปกครองไม่ได้ปรารถนาเพียงสร้างการนำเหนือกลุ่มหรือชนชั้นอื่น ๆ เท่านั้น แต่ยังต้องการครอบงำ (Dominate) ผู้คนให้ได้อีกด้วย ดังนั้นชนชั้นปกครองจึงต้องการกำลังอำนาจที่ปราศจากการต่อรองหรือประนีประนอมกับกลุ่มพลังอื่น ๆ เพื่อให้ตนมีอำนาจเด็ดขาดในรัฐ (Buddharaksa, 2014, p. 157) สำหรับกรัมซี กลุ่มพลังทางสังคมที่เขาให้ความสนใจในการวิเคราะห์ทางการเมืองก็คือกลุ่มคนหรือชุมชนผู้ถูกปกครอง/ถูกกดขี่ (The subaltern social classes) แนวคิดเรื่องนี้ก็มีลักษณะเช่นเดียวกันกับแนวคิดอื่น ๆ ของกรัมซีที่ไม่ได้มีการนำเสนออย่างเป็นระบบหากแต่แตกกระจายอยู่ตามสมุดบันทึกเล่มต่าง ๆ กระนั้นเองก็ตามการต่อสู้ทางการเมืองและสังคมในโลกแห่งความเป็นจริงของกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ ดังที่กล่าวไปเบื้องต้นนั้นเอง ได้ถูกพัฒนาสร้างกลยุทธ์ต่าง ๆ ที่หลากหลายเพื่อให้ได้มาซึ่งเป้าหมายชัยชนะของกลุ่มตนเอง แนวความคิดที่สำคัญของกรัมซีในเรื่องนี้ปรากฏในบันทึกที่ชื่อว่า การต่อสู้ทางการเมืองและสงครามการทหาร (Political struggle and military war)

ดังนั้นเองการทำสงครามช่วงชิงพื้นที่ความคิด (War of position) ได้ถูกนำมาใช้ในการวิเคราะห์แนวทางการต่อสู้เพื่อปรับเปลี่ยนความคิดของกลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคม โดยผู้เขียนได้เชื่อมโยงร่วมกับแนวคิดปัญญาชน (Intellectual) ในงานของ

กลุ่มมาร์กซิสต์ถือว่ากรัมซึ่งเป็นผู้ที่ได้วิเคราะห์ปัญหาของปัญญาชนอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาแนวคิด/ทฤษฎีเกี่ยวกับปัญญาชนอย่างเป็นระบบ (Boggs, 2002) โดยทั้งสองแนวคิดนี้เองถือว่าเป็นส่วนสำคัญในการวิเคราะห์สร้างข้อถกเถียงในเชิงวิพากษ์ของการทำงานเพื่อขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหา กรัมซึ่งได้อธิบายว่าปัญญาชน (Intellectual) ไม่ใช่แค่เพียงผู้ที่เป็นนักคิด นักวิชาการ เท่านั้น แต่ปัญญาชนเป็นผู้จัดการความขัดแย้งต่าง ๆ ของชนชั้นในสังคม ทั้งนี้หน้าที่สำคัญของปัญญาชน สรุปได้กว้าง ๆ สามด้าน คือหนึ่งเป็นผู้จัดระเบียบความคิด สองเป็นผู้แพร่กระจายความคิด และสามเป็นผู้สร้างสำนึกร่วมทางความคิดและอุดมการณ์

กรัมซึ่งเชื่อว่าปัญญาชนเป็นรูปแบบหนึ่งของปัจเจกผู้กระทำการ (Human agency) ที่ทำงานให้กับสถาบันต่าง ๆ ในสังคม ด้วยเหตุนี้ปัญญาชนจึงอาจไม่ได้มีอิสระทางความคิดสร้างสรรค์ได้อย่างเต็มที่แต่ความคิดและการกระทำของปัญญาชนจะเป็นผลมาจากการต่อรองกันระหว่างโครงสร้างกับปัจเจกบุคคล (Kaewthep, 2008, p. 117) ข้อพิจารณาของ Hoare and Sperber (Hoare & Sperber, 2016) ได้สะท้อนถึงการปรับตัวของปัญญาชนโดยเห็นว่ารูปแบบเก่าของปัญญาชนถูกจัดตั้งขึ้นมาเพื่อเป็นองค์ประกอบในสังคม เช่น ในสังคมชาวนาเพื่อที่จะเคลื่อนไหวกับรัฐ หรือเคลื่อนไหวกับกลุ่มธุรกิจการค้า แต่อาจแปรผันไปภายใต้ผลจากการพัฒนาโดยระบบทุนนิยม อาจกล่าวได้ว่าในงานศึกษาทฤษฎีทางการเมืองในมุมของกรัมซึ่งไม่ได้มุ่งเน้นศึกษาพฤติกรรมทางการเมือง (Political behavior) ของปัจเจกบุคคลในระบบการเมือง หากแต่กรัมซึ่งสนใจความสัมพันธ์ทางสังคม (Social relations) ของกลุ่มพลังทางสังคมหรือชนชั้นต่าง ๆ มากกว่า

การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of position) เป็นเสมือนเครื่องมือของชนชั้นล่าง และเป็นยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวที่ต้องอาศัยพลังความคิด การปฏิบัติการที่มุ่งเอาชนะการเมืองของโครงสร้างส่วนบน โดยการยึดครองกลไกอุดมการณ์ต่าง ๆ ในพื้นที่ประชาสังคมผ่านตัวกลางต่าง ๆ เช่นเดียวกับกรณีการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน ภายใต้แนวทางแม่แจ่มโมเดล ที่ได้ยกระดับกลไกที่เชื่อมร้อยการทำงานในลักษณะภาคีร่วม (Multi-stakeholders) โดยการโยงเอากลุ่มภาคประชาสังคม รวมถึงผู้นำชาวบ้าน เครือข่ายทรัพยากรในระดับพื้นที่ให้เข้ามาเป็นพลังที่สำคัญในการขับเคลื่อนในเชิงยุทธศาสตร์และปฏิบัติการในระดับพื้นที่ที่เรียกตัวเองว่า “กองเลขาแม่แจ่มโมเดล” โดยมีเป้าหมายในการขับเคลื่อนและเชื่อมประสานพลังของกลุ่มคนองค์กรต่าง ๆ ที่ลงมาทำงานในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม รวมถึงการผลักดันในเชิงนโยบายผ่านการใช้กระบวนการสื่อสารทางความคิดกับกลุ่มคนต่าง ๆ

ในสังคม ทั้งกลุ่มผู้ปกครอง ชนชั้นกลางในเมืองรวมถึงกลุ่มข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับการทำงานในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม

ประการที่ 2 แม่แจ่มโมเดล กับปฏิบัติการของช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด

...“แม่แจ่มโมเดล” ไม่ใช่ของนายอำเภอแม่แจ่ม ไม่ใช่ของนายก อบต. ไม่ใช่ของกำนันผู้ใหญ่บ้าน แต่เป็นของทุก ๆ คนในอำเภอแม่แจ่ม หากรัฐฟังความคิดเห็นของคนแม่แจ่มตามที่คนแม่แจ่มต่อสู้กันมาตลอด และให้แม่แจ่มโมเดล บรรลุอยู่ในแผนยุทธศาสตร์ชาติ พร้อมสนับสนุนให้มีความมั่นคงในที่ดินทำกินรวมถึงส่งเสริมการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ส่งเสริมการปลูกต้นไม้ เศรษฐกิจ ปลูกแล้วตัดขาย มีระบบสัญญาซื้อขายที่จริงจัง โดยให้ภาคประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินการจึงจะเกิดความยั่งยืนได้
(นายสันติชาติ ยิ่งสินสุวรรณ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ศึก, ผู้ให้สัมภาษณ์, 4 ตุลาคม 2560)

ในส่วนที่ 2 ผู้เขียนได้ใช้กรณีแม่แจ่มโมเดล พื้นที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เข้ามาวิเคราะห์และทำความเข้าใจบริบทความสัมพันธ์ของชุมชนในการลุกขึ้นมาต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดรวมถึงปฏิบัติการต่อรองกับความคิดในการกำหนดนโยบายการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดินของรัฐ สถานการณ์ในช่วงระยะหลังปี พ.ศ. 2551 เป็นต้นมา ได้สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหลายด้าน ในพื้นที่อำเภอ โดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรป่าไม้และที่ดินที่สัมพันธ์กับการขยายตัวของพืชเศรษฐกิจ คือข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่มีบริษัทการเกษตรขนาดใหญ่เข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านผ่านพ่อค้า โบรกเกอร์ ส่งผลให้เกษตรกร ชาวบ้านปรับเปลี่ยนระบบการผลิตไปสู่ระบบเกษตรเชิงเดี่ยวมากยิ่งขึ้น ขณะที่ความทับซ้อนของพื้นที่การเกษตรส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตป่าตามกฎหมายของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ รวมไปถึงพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ อันทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ถูกมองว่าเป็นต้นเหตุของการบุกรุกทำลายป่าและกลายมาเป็นจำเลยทางสังคมของปัญหาหมอกควันและไฟป่าในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ปัญหาในด้านทรัพยากรป่าไม้และที่ดินกลายมาเป็นปัญหาหลักของอำเภอแม่แจ่ม ที่รวมไปถึงความขัดแย้งในการบริหารจัดการและเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากร หากทว่าหลังปีพ.ศ.2551 ปัญหาหมอกควันและไฟป่าในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาความจำเป็นเร่งด่วน (Priority) ที่จะต้องเร่งดำเนินการแก้ไขปัญหาทั้งในระดับจังหวัดเชียงใหม่และระดับประเทศ ทว่าเมื่อคลี่ให้เห็นถึงสาเหตุหรือรากเหง้าของปัญหาจะพบว่าปัญหาไฟป่าและหมอกควันดังกล่าวนี้เกี่ยวข้องกับประเด็นต่าง ๆ หลายประการทั้งปัญหาการขยายตัวของพืชเชิงเดี่ยวโดยเฉพาะข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ เมื่อประมาณปีพ.ศ.2542 ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เข้ามาสู่อำเภอแม่แจ่มอย่างเป็นทางการเป็นจริงเป็นจังและนำการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและเศรษฐกิจสังคมมาสู่พื้นที่อย่างมีนัยสำคัญ โดยมีบริษัทเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดที่เป็นบริษัทประกันราคาผลผลิตเข้ามาส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกข้าวโพดสำหรับทำเมล็ดพันธุ์ที่ชาวบ้านเรียกกันว่าข้าวโพดทอดดอก โดยมาส่งเสริมปีแรกที่ไร่บ้านสามสบและไร่บ้านกองแขก เป็นพื้นที่ 2,000 ไร่ (Keawphasert et al., 2007, pp. 111–140) ต่อมาเมื่อมีการเริ่มปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อเอาฝักและเริ่มมีการเอาอย่างกัน จึงส่งผลให้ข้าวโพดกลายเป็นพืชเศรษฐกิจอันดับ 1 ของอำเภอแม่แจ่ม ข้อมูลจากสำนักเกษตรอำเภอแม่แจ่ม ปีพ.ศ. 2549–2550 ระบุว่า เกษตรกรอำเภอแม่แจ่มร้อยละ 80 มีอาชีพหลัก คือการปลูกข้าวโพด ซึ่งมีทั้งข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และข้าวโพดเมล็ดพันธุ์ ส่วนที่เหลือร้อยละ 20 มีอาชีพหลักเป็นการปลูกหอมแดง ลิ้นจี่ ลำไย ฯลฯ ข้อมูลปีพ.ศ. 2550 ชี้ว่าพื้นที่ปลูกข้าวโพดอำเภอแม่แจ่มมีจำนวน 82,904 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ 1316 กิโลกรัม ผลผลิตรวม 97,986,900 กิโลกรัม (Panyagaew, 2016, p. 14) ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ขยายตัวจากพื้นที่ราบขึ้นสู่พื้นที่สูงการปลูกข้าวโพดบนกรูกพื้นที่ป่านั้นเริ่มก่อขึ้นอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังปีพ.ศ.2540 ตามแนวคิดส่งเสริมการขยายตัวเศรษฐกิจชุมชน ที่รัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณให้แก่หมู่บ้านหรือชุมชนที่ชาวบ้านเรียกว่า “เงินล้าน” (กองทุนหมู่บ้าน) เพื่อนำไปลงทุนในด้านต่างๆ ตามศักยภาพของหมู่บ้านหรือชุมชนแต่ละแห่ง สำหรับชุมชนบนพื้นที่สูงในอำเภอแม่แจ่ม มีการลงทุนปลูกข้าวโพดจนแพร่หลายไปทั่วและถือว่าเป็นพืชเศรษฐกิจอันดับหนึ่งในอำเภอแม่แจ่ม (Nunsong, 2014, p. 157) ต่อเนื่องมาจนถึงปีพ.ศ.2560 พบว่าพื้นที่ปลูกข้าวโพดมีจำนวน 144,880.25 ไร่

ขณะเดียวกันปัญหาด้านสิทธิในที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยทำให้ชาวบ้านและชุมชนในพื้นที่แม่แจ่ม ไม่สามารถเข้าถึงโครงสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานรวมถึงโครงการพัฒนาต่าง ๆ ของรัฐ ได้อย่างเท่าเทียมกับพื้นที่อื่น ๆ ประเด็นดังกล่าวนี้

ส่งผลต่อประสิทธิภาพรวมถึงความเหลื่อมล้ำของการพัฒนาในด้านคุณภาพชีวิต สาเหตุที่อยู่เบื้องหลังของปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่ารัฐรวมถึงกลุ่มคนสังคมได้ ละเลยปัญหาในเชิงโครงสร้างที่สำคัญในเรื่องสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน ความชัดเจนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรรวมถึง สภาพของระบบเศรษฐกิจและการผลิตที่ต้องผูกกับสถานการณ์หนี้สินที่มาจากการ ส่งเสริมให้มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยว

บริบทพื้นที่อำเภอแม่แจ่มและสถานการณ์ปัญหา

พื้นที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ถือว่าเป็นอำเภอที่มีจำนวนพื้นที่มากที่สุด ในจังหวัดเชียงใหม่และห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ มาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 125 กิโลเมตร จากข้อมูลการจัดทำแนวเขตการจัดการที่ดินและการจัดการทรัพยากร สำรวจโดยภาพถ่ายทางอากาศและเครื่องสำรวจค่าพิกัด (GPS) ภายใต้โครงการ ต่อยอดต้นแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2552 โดยอำเภอแม่แจ่มและมูลนิธิเพื่อ การพัฒนาที่ยั่งยืน (ภาคเหนือ) พบว่ามีพื้นที่ทั้งหมด 2,789 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 1,743,282 ไร่ โดยพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าเขาและภูเขาสูงคิดเป็นร้อยละ 70 เปอร์เซ็นต์ และที่เหลืออีกประมาณ 20 เปอร์เซ็นต์เป็นที่ราบเชิงเขาและเป็นที่ราบ ลุ่มน้ำอีก 10 เปอร์เซ็นต์ เมื่อทบทวนถึงพัฒนาการก่อตั้งถิ่นฐานจะพบว่ายุคเริ่มแรก ของการตั้งถิ่นฐานในอำเภอแม่แจ่มได้ปรากฏให้เห็นกลุ่มลัวะ (ละว้า) เข้ามาตั้งถิ่นฐาน เป็นกลุ่มแรกซึ่งเห็นได้จากร่องรอยของวัฒนธรรมที่เคยเจริญรุ่งเรืองในอดีตไม่ว่าจะ เป็นวัด จิตรกรรมฝาผนัง หรือเครื่องปั้นดินเผาต่าง ๆ กลุ่มชาติพันธุ์ที่สอง คือ ชนเผ่ากะเหรี่ยง หรือปกากะญอที่อยู่อาศัยมาอย่างยาวนานโดยส่วนใหญ่จะอยู่ อาศัยในพื้นที่สูง หรือที่ราบลุ่มหุบเขา กระจายตัวอยู่ในพื้นที่ต่ำลาดต่าง ๆ ในอำเภอ แม่แจ่ม และกลุ่มที่สามคนไทยพื้นราบที่อพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ บริเวณลุ่มน้ำแม่แจ่ม พัฒนาการเชิงประวัติศาสตร์ในพื้นที่แม่แจ่ม หรือประวัติศาสตร์ ของเมืองแจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เผยให้เห็นความสัมพันธ์ของโครงสร้างที่ทับซ้อนใน หลายระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งขอบเขตอำนาจของผู้ปกครองเมืองแจ่มในยุคอดีตใน การจัดการความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐส่วนกลาง ทำให้เราเห็นการต่อรองชิงไหวชิงพริบ รวมถึงการใช้ทั้งอำนาจและการเจรจาอย่างแหลมคมเพื่อที่จะเข้าไปควบคุมและ จัดการทรัพยากรต่างๆ ทั้งป่าไม้ ที่ดิน แร่ธาตุ ระบบการผลิตและเกษตรกรรมในพื้นที่ อำเภอแม่แจ่ม

อำเภอแม่แจ่ม ได้รับยกฐานะให้เป็นอำเภอ เมื่อปีพ.ศ.2477 เดิมชื่อว่าอำเภอช่างเคิ่ง (ปัจจุบันช่างเคิ่งเป็นชื่อตำบลหนึ่งในอำเภอแม่แจ่ม) ปัจจุบันมีพื้นที่การปกครองครอบคลุม 7 ตำบล 104 หมู่บ้าน ได้แก่ตำบลช่างเคิ่ง ตำบลท่าผา ตำบลบ้านทับ ตำบลแม่สีก ตำบลแม่นาจร ตำบลปางหินฝน และตำบลกองแขก จากลักษณะภูมิศาสตร์ที่เป็นภูเขาสูงดังกล่าวนั้นเอง พื้นที่อำเภอแม่แจ่ม เกือบทั้งหมดจึงถูกกำหนดให้มีสถานะภาพทางกฎหมาย โดยมีการประกาศให้เป็นป่าตามกฎหมาย และพื้นที่อื่น ๆ ดังต่อไปนี้ 1) พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติแม่แจ่ม โดยประกาศตามกฎหมายกระทรวงฉบับ 712 พ.ศ.2517 ฉบับพิเศษ หน้า 21 เล่ม 61 ตอนที่ 22529 ธันวาคม 2517 ประมาณ 1,351,110 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 81 ของพื้นที่ทั้งหมด 2) พื้นที่ป่าอนุรักษ์ (อุทยานแห่งชาติ) ประมาณ 317,773 ไร่ ได้แก่ พื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่เงา จำนวน 202,139 ไร่ พื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ 69,112 ไร่ และพื้นที่อุทยานแห่งชาติห้วยลาง จำนวน 35,645 ไร่ 3) พื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำตามมติคณะรัฐมนตรี ปี พ.ศ. 2528 4) พื้นที่มีเอกสารสิทธิ์ทางราชการ จำนวน 23,815 ไร่ ประกอบด้วย โฉนด จำนวน 8,967 ไร่ น.ส.3 ก. จำนวน 3,845 ไร่ น.ส 3 จำนวน 256 ไร่ และที่เหลือเป็น เอกสาร สปก.4-01 ที่ดินภายใต้ฉันทนาการเกษตรและใบจอง

จากข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ของมูลนิธิรักษ์เมืองแจ่มร่วมกับมูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ภาคเหนือ) แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการถือครองที่ดินกับการประกาศพื้นที่ป่าในพื้นที่อำเภอแม่แจ่มมากกว่า 70 เปอร์เซ็นต์ เป็นที่ดินชาวบ้านถือครองและใช้ประโยชน์จากที่ดินโดยไม่มีการรับรองโดยรัฐ พื้นที่ใช้ประโยชน์ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์จำนวน 473,712 ไร่ หรือ 25.60 เปอร์เซ็นต์ ดังนั้น จากข้อมูลที่ดินที่ใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่ของอำเภอแม่แจ่มจึงซ้อนอยู่กับพื้นที่ป่าที่ถูกประกาศทับด้วยพื้นที่ป่าของรัฐทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วชุมชนโดยส่วนใหญ่มีการตั้งหมู่บ้านถูกต้องตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2457 และตั้งหมู่บ้านมาก่อนปีพ.ศ.2504 เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 และมติคณะรัฐมนตรีกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ จึงทำให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมที่อยู่อาศัยกันมายาวนาน อยู่ในสถานะที่ผิดกฎหมายทันทีโดยส่งผลให้ไม่มีสิทธิในที่อยู่อาศัยและที่ทำกินเป็นของตนเอง จากเงื่อนไขดังกล่าวทำให้กลายมาเป็นปัญหาป่ารูกคนที่ยังไม่มีระเบียบกฎหมายในการรองรับให้สอดคล้องกับความเป็นจริง

หากวิเคราะห์ในภาพรวมในปัจจุบัน โครงสร้างปัญหาที่สำคัญในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม อาจแบ่งได้เป็น 4 กลุ่มหลักๆ ดังต่อไปนี้

1. ปัญหาสิทธิในที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย จากข้อมูลเกี่ยวกับสภาพบริบทพื้นที่อำเภอแม่แจ่มในช่วงต้นจะเห็นได้ว่าพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม เกือบทั้งหมดถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แจ่ม ในปี พ.ศ.2517 แม้ว่าในช่วงที่ผ่านมานั้นรัฐมีแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ดินป่าไม้ โดยให้มีการดำเนินการสำรวจการถือครองพื้นที่ทำกินของชุมชนเพื่อเตรียมตรวจสอบและรับรองสิทธิการอยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ตามมติคณะรัฐมนตรี 30 มิถุนายน พ.ศ.2541 แต่การดำเนินงานดังกล่าวยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากมีข้อจำกัดทั้งเรื่องงบประมาณรวมถึงบุคลากรที่เข้ามาดำเนินการสำรวจ ดังเช่นในกรณีของพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่พบว่ารัฐสามารถดำเนินการสำรวจตามมติถือครองได้ประมาณ 2,000 แปลงหรือประมาณ 10 หมู่บ้านต่อปีเท่านั้น ขณะที่จังหวัดเชียงใหม่มีจำนวนหมู่บ้าน/ชุมชนที่มีปัญหาประมาณ 1,800 หมู่บ้าน หากดำเนินการแบบเดิมอาจต้องใช้เวลายาวนานไม่ทันกับความเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ภายใต้การสำรวจข้อมูลตามมติ ครม.ดังกล่าวยังมีข้อจำกัดด้วยเงื่อนไขและเกณฑ์ในการดำเนินการสำรวจข้อมูลที่ไม่สามารถดำเนินการในพื้นที่ที่อยู่ในชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้น 1 และ 2 จึงทำให้พื้นที่ส่วนใหญ่แม้จะอยู่มาก่อนแต่ก็ไม่มีสิทธิได้รับการสำรวจข้อมูลตามโครงการของรัฐ

2. ปัญหาการขยายพื้นที่เพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่นหอมแดง กระหล่ำปลี โดยเฉพาะข้าวโพดเลี้ยงสัตว์มีสัดส่วนเพิ่มมากขึ้นทุกปี สาเหตุสำคัญส่วนหนึ่งมาจากการส่งเสริมปลูกพืชเศรษฐกิจ ที่มีมาตรการส่งเสริมรวมถึงการประกันราคาพืชผลทางการเกษตร การรับจำนำผลผลิตและมาตรการสนับสนุนเงินทุนดอกเบี้ยต่ำในการลงทุน การดำเนินการเหล่านี้มุ่งหวังประโยชน์ทางเศรษฐกิจและผูกขาดจากบริษัทเอกชน จนนำไปสู่สภาวะหนี้สินอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นหนี้สินในระบบและหนี้สินนอกระบบที่ขยายเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากการสำรวจข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ของอำเภอแม่แจ่มในปีพ.ศ.2559 พบว่า เกษตรกรมีตัวเลขหนี้สินที่ต้องใช้คืนในแต่ละปีสูงสุดอยู่ที่ 60,627 บาท /ครัวเรือน/ปี และต่ำสุดอยู่ที่ 7,733บาท/ครัวเรือน/ปี แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีภาระหนี้สินที่ต้องใช้คืนอย่างต่อเนื่องในแต่ละปี อันเป็นผลพวงของระบบการผลิต กลไกการตลาดที่เกี่ยวข้องกัน

3. ปัญหาการเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานและการบริการสาธารณะของรัฐ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นในพื้นที่ยังขาดแผนแม่บทในการพัฒนาที่จำเป็นสำหรับการแก้ไขปัญหาในระดับพื้นที่อย่างเป็นระบบในการพิจารณาอนุญาตหน่วยงาน

ที่เกี่ยวข้อง ขณะที่การมีส่วนร่วมในการทำแผนกับชุมชนยังขาดข้อมูลที่ชัดเจนเกี่ยวกับขั้นตอน แนวทาง และระเบียบเกี่ยวกับการพิจารณาอนุมัติอนุญาตการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ทำให้การพิจารณาอนุมัติอนุญาตเกิดความล่าช้า ทำให้คนในพื้นที่อำเภอแม่แจ่มขาดโอกาสในการเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะต่าง ๆ ของรัฐ นอกจากนี้ยังพบว่ามีปัญหาการจัดทำบริการสาธารณะหรือโครงสร้างพื้นฐานเพื่อให้บริการประชาชน เช่น มีอุปสรรคการดำเนินการก่อสร้างหรือจัดทำบริการต่าง ๆ เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา หรือระบบสาธารณูปโภคอื่น ๆ เนื่องจากการดำเนินการก่อสร้างโครงการทั้งหลายในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม จะต้องมีการขออนุญาตใช้พื้นที่ป่าจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่งผลทำให้เกิดความล่าช้าและไม่คล่องตัวในการดำเนินการทำให้ประชาชนในพื้นที่ดังกล่าวไม่สามารถเข้าถึงบริการสาธารณะได้อย่างทั่วถึง

4. ปัญหาการบูรณาการการปฏิบัติราชการ และการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ในระยะที่ผ่านมา มีการจัดกลไกการทำงานและมีการบูรณาการร่วมกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในภาครัฐและเอกชน โดยพยายามสร้างเป้าหมายร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาและส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน แต่ในทางปฏิบัตินั้นทำให้พบว่าระบบการทำงานของแต่ละหน่วยงานแยกส่วนออกจากกันมีลักษณะเป็นแท่ง โดยต้องทำงานตามแผนงานของหน่วยงานต้นสังกัด เนื่องจากโครงสร้างการบริหารของระบบราชการยังคงมีลักษณะการทำงานที่มุ่งเน้นภารกิจ (function) ที่แต่ละแห่งมีบทบาทอำนาจและหน้าที่ตามกฎหมายกำหนดไว้ ส่งผลให้มีแนวทางกลไกไม่สามารถร่วมกันได้อย่างมีพลัง ปัญหาที่เกิดขึ้นส่งผลให้มีการจัดตั้งองค์กรชุมชน กลไกของแต่ละหน่วยงานขึ้นจำนวนมากตามเป้าหมายของแต่ละหน่วยงาน ทำให้เกิดความซ้ำซ้อนประชาชนในพื้นที่เกิดความสับสนทำให้เป็นข้อจำกัดในการเชื่อมโยงและรวมพลังร่วมกันในการแก้ไขปัญหาในชุมชน ทั้งในระดับปฏิบัติการ และการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ ดังนั้นในการพิจารณาถึงแนวทางที่เหมาะสมในการทำงานของทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและการสร้างพลังในการขับเคลื่อนที่เป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหาจำเป็นต้องกำหนดให้พื้นที่อำเภอแม่แจ่มเป็นพื้นที่ต้นแบบสำหรับการเป็นพื้นที่นำร่องโดยกำหนดให้มีกฎหมายหรือกลไกในทางบริหาร เช่น มติคณะรัฐมนตรีรองรับกลไกเฉพาะในการบริหารจัดการที่สามารถก่อให้เกิดการบูรณาการทั้งอำนาจหน้าที่ภารกิจ งบประมาณและบุคลากร รวมถึงทรัพยากรอื่น ๆ ที่จำเป็นของทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้การบริหารจัดการและการแก้ไขปัญหาในพื้นที่อำเภออย่างมีประสิทธิภาพ

การก่อตัวของ “แม่แจ่มโมเดล”

ในปีพ.ศ.2558 “แม่แจ่มโมเดล” ได้ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา ไฟป่าและหมอกควัน โดยใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง (Area-Base) เนื่องมาจากความล้าช้าของระบบราชการที่รวมศูนย์การจัดการไว้ที่ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค รวมไปถึงการกำหนดมาตรการของรัฐในการดำเนินคดีอย่างเด็ดขาดกับชาวบ้านหรือผู้ที่กระทำให้เกิดไฟในพื้นที่ป่าและพื้นที่การเกษตร (ในความเป็นจริงในห้วงเวลาที่รัฐกำหนดเวลาห้ามเผาเป็นช่วงที่ชาวบ้านจะต้องมีการจัดการเชื้อเพลิงโดยใช้การชิงเผาเพื่อลดเชื้อเพลิงสะสมในพื้นที่ป่าเต็งรัง พื้นที่ป่าเบญจพรรณ รวมไปถึงเป็นช่วงที่ชาวบ้านจะต้องมีการใช้ไฟเพื่อจัดการเชื้อเพลิงในพื้นที่การเกษตร)

การดำเนินการขับเคลื่อน “แม่แจ่มโมเดล” ได้ยกระดับมาสู่การแก้ไขปัญหา ทั้งระบบไม่ว่าจะเป็นการทรัพยากรจัดการป่าไม้และที่ดิน การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตให้สอดคล้องกับพื้นที่ รวมไปถึงการสร้างระบบฐานเศรษฐกิจที่มีความเป็นธรรมของคนในพื้นที่ การดำเนินการได้เปิดพื้นที่ให้ภาคีภาคส่วนต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบการทำงานและลงมือปฏิบัติการเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศควบคู่ไปกับการสร้างอาชีพสร้างรายได้ ขณะเดียวกันแม่แจ่มโมเดลได้พัฒนาไปสู่การเป็นรูปแบบความร่วมมือจากภาคีในหลายฝ่ายทั้งองค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคประชาสังคมภาควิชาการ รวมถึงภาคธุรกิจในการร่วมคิด วางแผนและออกแบบให้เกิดแนวทางในการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรในระดับพื้นที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้สถานการณ์การขยายตัวของพืชเชิงเดี่ยว รวมถึงระบบสิทธิในการใช้ประโยชน์จากที่ดินที่อยู่บนการต่อรองและพัฒนาระบบกติกาในการจัดการระดับชุมชนและในระดับลุ่มน้ำ

รูปแบบของแม่แจ่มโมเดลได้เชื่อมโยงกับชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่บนพื้นฐานของการเคารพและการยอมรับถึงการมีตัวตนของสิทธิชุมชน รวมถึงดำรงอยู่บนหลักการของเจตจำนงร่วมของประชาชน รวมถึงองค์กรหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ อีกทั้งยังพยายามทำความเข้าใจถึงโครงสร้างของปัญหาและแนวทางในการแก้ไขที่ต้องใช้ชุดความรู้ที่หลากหลายในการแก้ไขปัญหา การมีกลไกการทำงานที่เป็นเอกภาพและการมีองค์กรในการจัดการในระดับต่าง ๆ ที่ยึดโยงการทำงาน รวมถึงการยอมรับเงื่อนไข ข้อจำกัดรวมถึงจุดอ่อน จุดแข็งของแต่ละองค์กร กระบวนการกำหนดทิศทางในการพัฒนาและบริหารจัดการ

แม่แจ่มโมเดลได้อาศัยกลไกของเครือข่ายทั้งในระดับท้องถิ่นรวมถึงพลังจากภายนอกเข้ามาประสานทำงานร่วมกันผ่านระบบฐานข้อมูล โดยข้อมูลที่ได้มาจากสำรวจการจัดทำประชาคมและการสร้างกลไกการตรวจสอบถ่วงดุลร่วมกันในหลาย ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติที่เกี่ยวข้อง

หัวใจของการขับเคลื่อน “แม่แจ่มโมเดล” คือการผสานแนวทางการแก้ไขปัญหาหมอกควันและไฟป่าควบคู่ไปกับการแก้ไขปัญหาในเรื่องสิทธิของชาวบ้าน รวมไปถึงการจัดระบบแนวเขตและการใช้ประโยชน์จากที่ดินและป่าไม้ที่มุ่งเน้นความยั่งยืนและเป็นธรรม ขยายไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต การปรับเปลี่ยนระบบการผลิต เศรษฐกิจและที่สำคัญ “การเปลี่ยนความคิดของคน” ที่เข้ามาเกี่ยวข้องในการทำงานในพื้นที่ เช่น หน่วยงานราชการ นักธุรกิจ กลุ่มคนในสังคม นักวิชาการ ภาคประชาสังคม ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงในเรื่องความคิดได้ทำหายุบมมองวิธีการในการทำงานพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ โดยยึดโยงความสัมพันธ์กับบริบทพื้นที่ รวมถึงความต้องการของชุมชนโดยเชื่อมโยงกับการพัฒนาให้เกิดเป็นรูปธรรมของการทำงานแก้ไขปัญหาที่ครอบคลุมมิติต่างๆ ในลักษณะองค์รวมให้มากขึ้น

เมื่อกลับไปทบทวนการขับเคลื่อนของภาคประชาชน ภาคประชาสังคมในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ผ่านพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของการเคลื่อนไหวสิทธิชุมชน คนอยู่กับป่าที่เกิดจากการประกาศเขตป่าของรัฐทับที่อยู่อาศัยที่ทำกิน รวมถึงที่ป่าของชุมชนได้นำมาสู่ความขัดแย้งในวงกว้างทั้งในพื้นที่ภาคเหนือและภาคอื่น ๆ จนนำไปสู่การลุกขึ้นมาต่อสู้ผ่านการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในช่วงประมาณปีพ.ศ.2540 บริบทสถานการณ์เริ่มเข้มข้นเมื่อปัญหาหมอกควันและไฟป่าหลังปีพ.ศ.2551 กลายเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมที่ส่งผลกระทบต่อทั้งในด้านสุขภาพรวมถึงในด้านการท่องเที่ยว ปรากฏการณ์ของปัญหาได้ถูกผลักดันไปสู่ชาวบ้านในพื้นที่รอบนอก ชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าและพื้นที่ชนบท ชาวบ้านที่ทำการเกษตรได้กลายมาเป็นผู้ถูกจับจองเป็นกลุ่มแรกโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่า เช่น ชาวบ้านที่อาศัยในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม อำเภออมก๋อย อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

การขับเคลื่อนแนวทางแม่แจ่มโมเดล ได้อาศัยพลังในการทำงานของภาคประชาสังคมกลุ่มเล็ก ๆ ที่รวมตัวเป็น “กองเลขาแม่แจ่มโมเดล” ที่ลุกขึ้นมาทำงานภายใต้การขับเคลื่อนแม่แจ่มโมเดล โดยได้ยกระดับการทำงานในเชิงยุทธศาสตร์ที่มุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาในเชิงองค์รวม กล่าวคือการทำงานได้วิเคราะห์และเชื่อมโยง

การแก้ไขปัญหาในเชิงระบบที่สัมพันธ์กัน 6 แนวทางคือ 1) ปัญหาหนี้สิน 2) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 3) การจัดการกลไกการทำงานขององค์กรเครือข่าย 4) การพัฒนาอาชีพ ระบบเศรษฐกิจ การผลิต 5) การจัดการและเชื่อมโยงระบบฐานข้อมูล และ 6) การขับเคลื่อนนโยบายเพื่อการขอใช้พื้นที่ตามมาตรา 19 ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 จากการเชื่อมโยงทำให้เข้าใจถึงแนวทางการต่อสู้ของภาคประชาชนในพื้นที่อำเภอแม่แจ่มว่าไม่ได้ต่อสู้กับรัฐในเชิงการเคลื่อนไหวมวลชนเท่านั้น หากได้ต่อสู้เพื่อสร้างระบบการจัดการแบบใหม่ที่ต้องนำไปสู่การสร้างควมมั่นคงทางการผลิตและสร้างระบบเศรษฐกิจที่สามารถยกระดับคุณภาพ เมื่อมองงานกรัมซีผ่านมิติเศรษฐกิจการเมือง (Political economy) กรัมซีได้ชี้ให้เห็นว่าเราไม่สามารถปฏิเสธและแยกความสัมพันธ์ของการเมืองและเศรษฐกิจออกจากกันได้ และประเด็นนี้จึงทำให้เราเห็นว่าเพื่อที่ให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการจัดการทรัพยากรที่มีพลังและเกิดความยั่งยืน การเคลื่อนไหวและการต่อสู้จึงมิใช่เป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองเท่านั้น หากทว่าการสร้างระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็งจะสามารถยกระดับไปสู่พลังในการเปลี่ยนแปลงและสามารถการดึงเอาทุนในด้านต่าง ๆ มาใช้อย่างมีประสิทธิภาพควบคู่ไปด้วยกัน

“กองเลขาแม่แจ่มโมเดล” เป็นเสมือนพื้นที่การรวมตัวและเป็นพื้นที่สื่อสารขององค์กรภาคประชาชน ภาคประชาสังคม ที่ทำงานเคลื่อนไหวในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม โดยเป็นคนในพื้นที่และเป็นคนนอกพื้นที่ โดยมีเป้าหมายเพื่อร่วมกันในการขับเคลื่อนให้เกิดการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบและสร้างการเชื่อมต่อกับนโยบายควบคู่ไปกับการผลักดันให้เกิดรูปธรรมของการแก้ไขปัญหาในระดับพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นประเด็นสิทธิในการจัดการทรัพยากรและการแก้ไขปัญหาหมอกควันและไฟฟ้า ภายหลังได้เริ่มเชื่อมโยงไปสู่การปรับระบบการผลิตรวมถึงพัฒนาระบบเศรษฐกิจ และคุณภาพชีวิตอย่างต่อเนื่อง การทำงานของกองเลขาแม่แจ่มโมเดลสะท้อนบทบาทการทำงานที่หลากหลายหรือในสิ่งที่ Sassoon เรียกว่าผู้มีบทบาทในการจัดการในเชิงองค์กร (Organization) หรือบทบาทในเชิงวัฒนธรรมอุดมการณ์ในสังคม (Ideological-culture role) (Sassoon, 1982, p. 14) ทั้งการทำงานร่วมกับรัฐในระดับท้องถิ่นร่วมกับภาคเอกชน รวมไปถึงในส่วนวิชาการ สถาบันการศึกษาและการผลักดันข้อเสนอที่มาจากความเปลี่ยนแปลงจากการทำงานในระดับท้องถิ่นผ่านการสะท้อนให้ฝ่ายนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่อำเภอแม่แจ่มได้นำไปเป็นข้อมูลและกำหนดเป็นทิศทางการแก้ไขปัญหา ผู้เขียนมองว่าโดยลำพังการแก้ไขปัญหาแบบต่างคนต่างทำไม่สามารถหยุดยั้งและจัดการกับความซับซ้อนของปัญหาที่เกิดขึ้นมาได้ กระบวน

ถกเถียงแลกเปลี่ยนและสร้างการเรียนรู้ของทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐภาคประชาชนและประชาสังคม ได้กลายมาเป็นความจำเป็นและความสำคัญของการขยายความร่วมมือในการจัดการและแก้ไขปัญหา รวมถึงยกระดับรูปแบบการจัดการไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนที่มีเป้าหมายร่วมกัน ที่จะทำให้เกิดความเป็นธรรมและการพัฒนาที่สมดุล การออกแบบการเคลื่อนไหวของกองเลขาแม่แจ่มโมเดล มีแนวทางการทำงาน 2 ระดับที่สำคัญ คือ 1) การเคลื่อนไหวระดับปฏิบัติการในพื้นที่ และ 2) การผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงนโยบาย โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การเคลื่อนไหวระดับปฏิบัติการในพื้นที่ อาจกล่าวได้ว่ารัฐและหน่วยงานราชการได้กลายมาเป็นตัวแทนของแนวคิดในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผ่านโครงสร้างกลไกการบริหารและอำนาจตามกฎหมาย โดยมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงในด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่นกรมอุทยานแห่งชาติ กรมป่าไม้ เป็นต้น หน่วยงานเหล่านี้มีอำนาจหน้าที่และอำนาจในการ ป้องกันการบุกรุกทำลายป่าทำให้ความสัมพันธ์กับชุมชนมักเป็นคู่ขัดแย้งโดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ในเขตป่า ภายหลังที่กระแสสังคมให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรผสมกับแนวคิดเรื่องคนอยู่กับป่าได้รับการยอมรับมากขึ้น กอปรกับขีดความสามารถในการบริหารของงานของรัฐมีข้อจำกัดอย่างชัดเจนทำให้หน่วยงานรัฐต้องเปิดพื้นที่ในการทำงานร่วมกับชุมชนมากขึ้น การทำงานของกองเลขาแม่แจ่มโมเดลได้เข้าไปการทำงานกับกลไกระดับอำเภอมากขึ้น (โดยเฉพาะในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2552-2556 ในช่วงสถานการณ์ไฟป่าและหมอกควัน) ประเด็นที่ท้าทายต่อการเข้าไปผ่าวงความคิดในระบบราชการส่วนภูมิภาคภายใต้บทบาทการทำงานภายในโครงสร้างคณะกรรมการที่ถูกแต่งตั้งโดยกลไกของรัฐจำเป็นต้องอาศัยความละเอียดอ่อนในการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถูกท้าทายว่าการเข้าไปทำงานกับภาครัฐจะกลายไปเป็นไม้ประดับบนโต๊ะประชุม หรือเป็นแค่ตราประทับของการสร้างความชอบธรรมในการทำงานของภาครัฐ หากพิจารณาภายใต้ยุทธวิธีการขับเคลื่อนของกองเลขาแม่แจ่มโมเดลทำให้เห็นว่ามี การทบทวนพูดคุยและตระหนักร่วมกัน ในประเด็นนี้เป็นอย่างมาก จนนำมาสู่การออกแบบการทำงานในเชิงลึกเพื่อทำให้พื้นที่ของการแก้ไขปัญหาถูกนำเสนอและเจรจาต่อรองบนโต๊ะประชุม ซึ่งเป็นเสมือนพื้นที่การช่วงชิงการแก้ไขปัญหาที่สำคัญเลยก็ว่าได้ เพราะแนวทางการแก้ไขปัญหาในประเด็นหลักๆจะถูกนำมาถกเถียงและหาข้อสรุปจากกลไกคณะทำงานเป็นหลักก่อน ทำให้การเตรียมข้อมูลและความพร้อมของข้อเสนอที่ต้องแหลมคม และชัดเจนมากพอเพื่อที่จะโน้มน้าวความเห็นของคณะทำงานในการสนับสนุนการแก้ไขปัญหา

ถึงการกำหนดแนวทางการดำเนินงานที่จะส่งผลต่อการแก้ไขปัญหาป่าไม้และที่ดินในพื้นที่อำเภอแม่แจ่มในระยะยาว

การออกแบบการทำงานเพื่อช่วงชิงความคิดและข้อมูลจึงเป็นสิ่งจำเป็นของการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานแบบต่อเนื่องผ่านการพูดคุยรวมถึงทำความเข้าใจกับหัวหน้าส่วนราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่มีอำนาจหน้าที่โดยตรงเพื่อที่จะให้เห็นเนื้อหารายละเอียดความคืบหน้าในการจัดการและแก้ไขปัญหา ขณะเดียวกันการเข้าไปใช้พื้นที่สื่อสารของรัฐผ่านการประชุมประจำเดือนของส่วนราชการและกำนัน ผู้ใหญ่บ้านเพื่อที่จะอธิบายรวมถึงสื่อสารให้เกิดการถ่วงดุลของชุดข้อมูลและทำให้เห็นตัวตนของคนทำงานให้เกิดความเข้าใจในการทำงาน อย่างไรก็ตามการดำเนินงานดังกล่าวมิใช่การใช้การสื่อสารผ่านกลไกระบบที่เป็นโครงสร้างทางการ (Formal structure) เพียงแค่นั้น หากแต่อาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวรวมถึงการทำการกิจกรรมสาธารณะร่วมกัน เช่นงานทำบุญ งานส่วนรวมชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ต่าง ๆ กิจกรรมเหล่านั้นเป็นเสมือนการสร้างการยอมรับของคนในท้องถิ่นจนทำให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันในระดับการทำงานได้เป็นอย่างดี

ขณะเดียวกันการเชื่อมโยงการทำงานของกองเลขาแม่แจ่มโมเดลไม่ได้เชื่อมกับกลไกรัฐในระดับพื้นที่เท่านั้น หากว่าการขับเคลื่อนแม่แจ่มโมเดล ได้ผสมผสานการทำงานร่วมกับภาคีภายนอกเพื่อให้เกิดการสนับสนุนการแก้ไขปัญหาด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะกลุ่มภาควิชาการ รวมถึงภาคธุรกิจเพื่อสังคมที่เริ่มให้ความสนใจในแนวทางการแก้ไขปัญหาภายใต้แนวคิดแม่แจ่มโมเดล มากยิ่งขึ้น ความสนใจดังกล่าวได้นำไปสู่การพัฒนากิจกรรมและโครงการของภาคส่วนต่าง ๆ ลงมาในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม ในงานของ “กลุ่มวิชาการ” ในการลงพื้นที่ขับเคลื่อนแม่แจ่มโมเดล ปรากฏให้เห็นภายใต้ “โครงการประเทศไทยไร้หมอกควัน (HAZE FREE THAILAND)” การขับเคลื่อนโครงการในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ภายใต้งบประมาณประจำปี.ศ. 2560 (ดูเอกสารได้จากเว็บไซต์ Haze free Thailand) โดยดำเนินการจากเครือข่ายมหาวิทยาลัยเพื่อการวิจัยแห่งชาติ (Research University Network หรือ R U N) มีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นผู้บริหารโครงการเพื่อสร้างความร่วมมือทางด้านการวิจัยและวิชาการ รวบรวมวิเคราะห์ ถ่ายทอดองค์ความรู้ การดำเนินงานวิจัยมุ่งเน้นที่จะค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหาที่มีความเหมาะสมกับพื้นที่ โดยมีวัตถุประสงค์ที่น่าสนใจในการศึกษาและจัดทำแผนที่ห่วงโซ่อุปทานของสินค้าเกษตรเพื่อป้องกันสาเหตุ จุดกำเนิด และที่มาของการเผา รวมไปถึงการศึกษาแรงจูงใจ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การขับเคลื่อนตลาด

และการวิเคราะห์โพลิจิสติกส์เพื่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบของห่วงโซ่อุปทานของการเกิดหมอกควัน วิเคราะห์ผลกระทบทางเศรษฐศาสตร์ และผลประโยชน์ร่วมที่เกิดขึ้นจากการปรับเปลี่ยนห่วงโซ่อุปทานของสินค้าเกษตรเพื่อลดสาเหตุการเกิดหมอกควัน และอีกโครงการคือโครงการต้นแบบการปลูกสัตว์เพื่อส่งเสริมอาชีพแก่เกษตรกรเพื่อแก้ไขปัญหาคาการเผาป่าและพื้นที่การเกษตร

อีกกลุ่มหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทเป็นกลุ่มเอกชนภายใต้บริษัทเชียงใหม่วิสาหกิจเพื่อสังคมจำกัด หรือ CSE (Chiang Mai Social Enterprise) เป็นกลุ่มนักธุรกิจ องค์กรเอกชนและนักวิชาการ ที่รวมตัวกันโดยต้องการพัฒนาให้เมืองเชียงใหม่มีความก้าวหน้า มีแนวทางการพัฒนาเมืองอย่างต่อเนื่อง และที่สำคัญการแก้ไขปัญหาคาการเผาไหม้แบบองค์รวม โดยเล็งเห็นปัญหาที่ชุมชนในพื้นที่อำเภอแม่แจ่มเผชิญอยู่คือการผลิตพืชเชิงเดี่ยว ทำให้กลุ่มบริษัทเชียงใหม่วิสาหกิจเพื่อสังคม ได้ร่วมกันบูรณาการองค์ความรู้จากผู้เชี่ยวชาญและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง พัฒนาแนวทางในการสนับสนุนให้เกิดการปรับระบบการผลิตในระดับครอบครัว จากการเชื่อมโยงการทำงานจากทั้ง 2 โครงการ ไม่ว่าจะเป็นโครงการประเทศไทยไร้หมอกควัน (HAZE FREE THAILAND) และบริษัทเชียงใหม่วิสาหกิจเพื่อสังคมจำกัด ทำให้เห็นการทำงานลักษณะที่เน้นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า โดยมาจากเหตุผลเพื่อให้ทันต่อการแก้ไขปัญหาให้ทันทั่วถึงและรวดเร็วในเรื่องการปรับตัวของชาวบ้าน ขณะเดียวกันหลักการของมองต้นเหตุปัญหายังเน้นการวิเคราะห์ระบบพืชเชิงเดี่ยวเป็นปัญหาหลักที่ส่งผลกระทบต่อเรื่องอื่น ๆ ความท้าทายของการทำงานจำเป็นต้องขยายกระจายความคิดและปฏิบัติการออกไปเชื่อมโยงกับกลุ่มอื่น ๆ ในท้องถิ่นให้กว้างมากขึ้นรวมไปถึงการพัฒนาให้เกิดกลไกการทำงานที่องค์ประกอบหลากหลาย และควบคู่ไปกับการสร้างการเชื่อมโยงกับระบบสิทธิรวมถึงสร้างการต่อยอดกับนโยบายเพื่อให้เกิดการแก้ไขเชิงระบบด้วยเช่นกัน

2. การผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงนโยบาย ระบบโครงสร้างกฎหมายรวมถึงนโยบายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ผ่านมาถือว่าเป็นข้อจำกัดและเป็นอุปสรรคต่อการออกแบบและวางแผนในการบริหารจัดการแก้ไขปัญหาทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน ขณะเดียวกันก็ได้กีดกันภาคส่วนต่าง ๆ ออกจากพื้นที่ของการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการโดยผูกขาดการจัดการเพียงลำพังโดยภาครัฐมาอย่างยาวนาน ความพยายามของภาคส่วนต่าง ๆ ในการขับเคลื่อนให้เกิดการปรับแก้แนวนโยบายรวมไปถึงกฎหมายที่ผ่านมาเป็นไปอย่างยากลำบาก พลังสายอนุรักษ์นิยม (ในด้านทรัพยากรธรรมชาติ) ดำรงพลังและอำนาจในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับ

การจัดการทรัพยากรอย่างเหนียวแน่น ปรากฏให้เห็นจากความพยายามในการกำหนดแนวทางปฏิบัติที่ให้อำนาจกับเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาเป็นผู้มีอำนาจหลักและการเขียนกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในการจัดการทรัพยากร ที่ยังคงมองว่าประชาชนเป็นผู้ทำลายทรัพยากรและรัฐต้องเข้ามาจัดการควบคุม ทว่าความพยายามในการสร้างรูปธรรมของการแก้ไขปัญหาย่างยั่งยืนของภาคประชาชน ภาคประชาสังคม ก็ทำงานสร้างพื้นที่การรับรู้ให้กับสังคม กลุ่มชนชั้นกลาง กลุ่มคนรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดการยอมรับแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทำให้เริ่มมีพื้นที่ทางสังคมของชนชั้นกลางมากยิ่งขึ้นผ่านการสร้างสื่อสารทางสังคมการเข้าถึงฐานข้อมูลรวมถึงกิจกรรมของชุมชนได้ง่ายมากยิ่งขึ้น

ในช่วงปี พ.ศ. 2561-2562 กฎหมายนโยบายรวมถึงมติคณะรัฐมนตรีที่สำคัญเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดินในหลาย ๆ ประการ ได้เริ่มมีการปรับปรุงแก้ไขที่เน้นการเปิดช่องทางให้กลไกรัฐและชุมชนสามารถพัฒนาความร่วมมือในการจัดการทรัพยากร รวมถึงการเปิดช่องทางที่เอื้อต่อการเข้าถึงระบบสิทธิในการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้และที่ดินรวมถึงความหลากหลายทางชีวภาพได้ในระดับหนึ่งแล้ว รวมถึงพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 และ 2 ตามการกำหนดขอบเขตคุณภาพลุ่มน้ำ หากทว่าข้อถกเถียงที่น่าสนใจของภาคประชาสังคมรวมถึงกลุ่มคนทำงานที่ทำงานติดตามความเคลื่อนไหวในเชิงนโยบาย ก็มีความคิดเห็นความหลากหลายด้วยเช่นกัน โดยมีแนวคิดหลัก ๆ 2 แนวคิดด้วยกัน คือ แนวคิดที่ 1) มองว่าการแก้ไขนโยบายและกฎหมายที่เกิดขึ้นนั้นจะเป็นโอกาสในการเข้าถึงของภาคประชาชนและสามารถพัฒนาระดับในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเข้าถึงระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน การส่งเสริมรูปแบบการผลิตที่เหมาะสมเพื่อที่จะได้ช่วยให้ชาวบ้านได้ขยับตัวเองได้คล่องตัวกว่าเดิมในพื้นที่ ขณะเดียวกันจะสามารถนำไปสู่การสร้างระบบกติกาก่อสร้างและการเชื่อมโยงกับภาคธุรกิจ ภาคเอกชนต่าง ๆ ในสังคม ที่จะสามารถเข้ามาสนับสนุนชาวบ้าน ยกกระตือรือร้นการจัดการทรัพยากรไปสู่การปรับระบบการผลิตใหม่ขึ้นมา แนวคิดที่ 2) มองว่ามีข้อจำกัดสูง การปรับแก้กฎหมายและนโยบายไม่ได้ตอบโจทย์การเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้าง ขณะเดียวกันการบังคับใช้กฎหมายและอำนาจรัฐยังมุ่งเน้นการจับกุม และมีได้ให้พื้นที่ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาอย่างแท้จริง โดยทั้งสองแนวคิดที่กล่าวมานั้น เป็นประเด็นที่สำคัญในการทำความเข้าใจและศึกษาซึ่งควรนำไปสู่การถกเถียงแลกเปลี่ยนเพื่อให้เห็นแนวทางจุดร่วมของการทำงาน แต่ก็มิได้หมายถึงว่าแนวทางของการปฏิรูปกฎหมายและนโยบายดังที่กล่าวมานั้นจะสมบูรณ์แบบไปทั้งหมดเลยทีเดียว หากแต่

เป็นสิ่งที่ภาคประชาสังคม ภาคประชาชนจะต้องทำความเข้าใจอย่างละเอียดเพื่อตั้งคำถาม ติดตามรวมถึงวิพากษ์ในประเด็นที่เป็นแกนหลักคือการจัดวางความสัมพันธ์ใหม่ ระหว่างรัฐกับชุมชน ขณะเดียวกันจะนำไปสู่ออกแบบแนวทางในการจัดการและใช้ เนื้อหาของการแก้ไขเบื้องต้นไปขับเคลื่อนในระยะยาว

จากความเปลี่ยนแปลงในเชิงนโยบายและกฎหมายที่ได้ปรากฏให้เห็นขึ้นมานั้น ผู้เขียนมองว่าความเปลี่ยนแปลงมิได้เปลี่ยนไปโดยลำพังกลไกจากความต้องการของ รัฐบาลเป็นหลัก หากแต่ส่วนสำคัญมาจากการเคลื่อนไหวต่อสู้ผลักดันอย่างต่อเนื่อง ของภาคประชาชน ภาคประชาสังคม รวมถึงส่วนภาคีที่เกี่ยวข้อง ที่ได้เป็นการลงพื้นที่ ของผู้บริหารในกรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ และรวมไปถึงรัฐมนตรีกระทรวง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ลงพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม อย่างต่อเนื่อง ไม่น้อยกว่า 3 ครั้ง (ในรอบปี 2561-2562) ที่ได้ส่งผลต่อการปรับแก้กฎหมายรวมถึงนโยบายใน การจัดการทรัพยากรอย่างชัดเจน โดยล่าสุดนายกรัฐมนตรีได้ลงพื้นที่มาด้วย ตัวเองเพื่อดูแนวทางการขับเคลื่อนแม่แจ่มโมเดล ทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในประเด็น เชิงการรับรู้ทางสังคมและสาธารณะ แต่ก็ยังมีได้เกิดอุปสรรคในการแก้ไขและ สนับสนุนการทำงานสักเท่าไรมากนัก

ความสำคัญของการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด อีกประการหนึ่งที่ผู้เขียนต้องการ สะท้อนให้เห็นถึงพลังที่เป็นเสมือนแรงดึงดูด แรงผลักดัน (นอกเหนือจากการ เคลื่อนไหวของภาคส่วนต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาตอนต้นแล้วนั้น) เป็นพลังของการใช้ สื่อสังคมออนไลน์ (Social media) เข้ามาเป็นเครื่องมือในการผลิตสร้างพื้นที่สื่อสาร สาธารณะที่ดึงเอาประเด็นที่เป็นจุดเจ็บปวด (Point point) ของชุมชนออกมาทำการ อธิบายและสร้างการตระหนักต่อทางสังคม สื่อดังกล่าวมีชื่อว่า forestbook

...forestbook เป็นเพจที่นำเสนอความเคลื่อนไหว รวมถึงรูปธรรม และแนวทางในการปฏิรูประบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดย มุ่งเน้นเพื่อความเข้าใจในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้และที่ดิน รวมถึง ความสัมพันธ์ของระบบการผลิต การสร้างเศรษฐกิจของผู้คนที่สัมพันธ์ กับการผลักดันในการแก้ไขปัญหาทรัพยากร เน้นกลุ่มผู้รับสาร เป็นกลุ่มคน ในเมือง กลุ่มชนชั้นกลางในสังคม รวมถึงเจ้าหน้าที่รัฐทั้งในระดับพื้นที่ และระดับนโยบาย ปัจจุบันเดือนสิงหาคม 2562 มีผู้ติดตามจำนวน 280,848 ราย เพจดังกล่าวจะมีการจัดคลิประยะสั้นไม่เกิน 4 นาที โดยมุ่งเน้นการสร้างความคิดชุดใหม่และเสนอแนวคิด 3 กลุ่มใหญ่ คือ

- 1) การเสนอพื้นที่ทางนโยบายมีนัยยะให้เกิดผลกระทบทางการเมืองอย่างชัดเจน 2) การใช้ pain point (จุดกระชากอารมณ์) การนำเสนอปรากฏการณ์แบบใหม่ 3) เชื่อมโยงในการใช้สถานการณ์เป็นตัวนำและสร้างปฏิบัติการที่เกิดขึ้นจริงในสังคม

(เจริญกุล เฉลียวเกรียงไกร กองบรรณาธิการ forestbook,

ผู้ให้สัมภาษณ์, 23 มกราคม 2562)

สำหรับคลิปของ forestbook นั้น จากทั้งหมดที่มีจำนวน 70 คลิป มีความเกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนแม่แจ่มโมเดล ทั้งหมด 26 คลิป โดยคลิปแรกของแม่แจ่มโมเดลเริ่มเมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2560 ในชื่อเรื่อง “เลือดหยุดไหลแล้วไงต่อ” โดยมียอดผู้ชมมากที่สุด จำนวน 1.5 แสนครั้ง โดยในเนื้อหาของคลิปมีดังนี้

“forestbook: เลือดหยุดไหล แล้วเอาไงต่อ?.....เลือดหยุดไหล” คือ Status/สถานะล่าสุดของสถานการณ์ป่าไม้ที่แม่แจ่ม”แล้วเอาไงต่อ” ลองฟังแนวทางของอธิบดีกรมป่าไม้ ในคลิปนี้กันครับหลายปีที่ผ่านมา มีการจัดระเบียบที่ดิน กำหนดแนวเขตพื้นที่ทำกินกับพื้นที่ป่า สามารถห้ามเลือดและหยุดการบุกรุกได้อย่างมีประสิทธิภาพชาวบ้านเริ่มยอมรับว่า “ข้าวโพด” ไม่ใช่คำตอบข้อเสนอมใหม่ คือการปลูกป่าและไม่ยืนต้น ที่ช่วยทั้งเพิ่มพื้นที่ป่าและสร้างรายได้ที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นแนวทางที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางจากทุกฝ่าย และมีการร่วมปลูกต้นไม้ในพื้นที่นาร่องอย่างเห็นในคลิปนี้ แต่ทั้งหมดนี้ จะเป็นไปไม่ได้เลย ถ้าไม่ปลดล็อกนโยบายบางอย่างได้ฟังคุณชลธิศ สุรัสวดี อธิบดีกรมป่าไม้ เปิดเผยความในใจในคลิปนี้แล้วพวกเราคิดยังไงกันบ้างครับ พอจะมีความหวัง หรือเห็นอะไรใหม่ๆรีไปล่าชนกดไลค์/ติดตาม forestbook นะครับเพจนี้ นำเสนอความเคลื่อนไหว รูปธรรม และแนวทางในการปฏิรูประบบการจัดการทรัพยากรทั้งในระดับพื้นที่และระดับนโยบาย เพื่อความเข้าใจร่วมกันของทุกคนในสังคม”

จากประเด็นเปิดตัวของคลิปวิดีโอนี้ ทำให้เห็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจของการเข้าถึงและการสร้างพลังเชื่อมโยงจากพื้นที่สู่สังคมภายนอกได้เป็นอย่างดีภายใต้งานศึกษานี้เอง ผู้เขียนได้มีโอกาสนั่งสนทนาแลกเปลี่ยนกับกองบรรณาธิการ

forestbook ที่เป็นกลุ่มคนเล็ก ๆ ที่ช่วยกันออกแบบและสร้างเนื้อหา รวมถึงการสร้างรูปแบบการนำเสนอที่เน้นการเข้าถึงอารมณ์ความรู้สึกของคนกลุ่มต่าง ๆ โดยในส่วนของเนื้อหา (Content) เป็นประเด็นเกี่ยวกับเรื่องฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก โดยเน้นกลุ่มเป้าหมายในการสื่อสาร 3 กลุ่มประกอบไปด้วย

1. กลุ่มคนชั้นกลางในสังคม กลุ่มนี้มีความสำคัญในเชิงการเชื่อมพลังของคนในสังคมและกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีเสียงสะท้อนไปสู่นโยบายได้อย่างชัดเจน เมื่อพิจารณาถึงการสร้างความยินยอมพร้อมใจ (Consent) ที่รัฐนำมาใช้เพื่อสร้างพลังหนุนให้กับรัฐ เพื่อช่วงชิงพื้นที่กับรัฐ การช่วงชิงพื้นที่ที่ความคิดของกลุ่มเหล่านี้ (กลุ่มคนชั้นกลาง) จึงเป็นโจทย์ที่ท้าทายของการสร้างการสื่อสารที่ดึงเอาพลังของคนชั้นกลางมาเป็นแนวร่วมในการทำงาน โดยจะสามารถดูได้จากจำนวนการ Follow และการเป็นสมาชิกของกลุ่ม forestbook ที่มีคนกลุ่มต่างๆ เข้าถึงการสื่อสารเป็นจำนวนมากพอควร

2. เจ้าหน้าที่รัฐ ปรากฏให้เห็นทั้งในระดับนโยบายและในระดับปฏิบัติการ มิได้มีเฉพาะในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร เช่น กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ได้ขยายไปสู่กระทรวงมหาดไทย กรมการปกครองด้วย เนื่องจากในคลิบบางส่วนได้มีบทบาทของนายอำเภอรวมถึงข้าราชการกระทรวงมหาดไทย ที่เข้าร่วมในการขับเคลื่อนและเสนอทิศทางการออก รวมไปถึงกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ประเด็นที่สำคัญคือการทำงานในระดับพื้นที่เพื่อให้เกิดการแก้ไขในเชิงนโยบาย มีข้าราชการ เจ้าหน้าที่ในระดับปฏิบัติการหลายคนที่มีความคิดและตั้งใจเข้าร่วมแก้ไขปัญหากับผู้นำชุมชน อยู่เป็นจำนวนมาก

3. คนมีส่วนได้เสียโดยตรง คือคนในพื้นที่แม่แจ่ม อาจจะเรียกว่าเป็นกลุ่มใหม่ ทั้งชาวบ้านแม่แจ่มและชาวบ้านเกษตรกรทั่วไป โดยเป็นกลุ่มที่ทางทีม forestbook ให้ความสำคัญและใส่ใจเป็นอย่างมากเพราะเนื้อหาในการผลิตสื่อที่ส่งไปสู่กลุ่มเป้าหมายต่างๆ จะถูกสะท้อนผลกลับมาสู่พื้นที่อย่างชัดเจน

ผลที่เกิดขึ้นจากการใช้ forestbook ได้นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม อย่างน้อย 2 ประการ คือ 1) การเข้ามาส่งเสริมกิจกรรมโครงการต่าง ๆ ของภาคเอกชน ธุรกิจ ที่มุ่งหวังให้ชุมชนเกิดการปรับตัวและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และ 2) การเข้ามาเร่งรัดผ่านโครงการส่งเสริม สนับสนุนโดยภาครัฐ ภายใต้โครงสร้างระบบงบประมาณที่ดึงออกมาปรับใช้เพื่อสนองทิศทางเชิงนโยบายให้ผู้บริหารระดับสูง

บทสรุป

การขับเคลื่อนแม่แฉ่มโมเดล ได้ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติการในระดับท้องถิ่นสูงมาก ผ่านการสร้างเวทีพูดคุย แลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นรวมถึงการสร้างระบบฐานข้อมูลการใช้ประโยชน์จากที่ดินรายแปลง การกำหนดขอบเขตการจัดการดูแลป่าชุมชน จนนำไปสู่การออกกติกาในการจัดการทรัพยากรของตนเอง ขณะเดียวกันกองเลขาแม่แฉ่มโมเดลก็มีบทบาทสำคัญของการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาในระดับท้องถิ่นและเป็นเสมือนพื้นที่การรวมตัวและเป็นพื้นที่สื่อสารขององค์กรภาคประชาชน ภาคประชาสังคม ที่ปฏิบัติการทำงานอยู่ในพื้นที่อำเภอแม่แฉ่ม โดยมีเป้าหมายการสนับสนุนให้เกิดรูปธรรมในพื้นที่ โดยเน้นการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบไปสู่การสร้างระบบการผลิต ฐานเศรษฐกิจ รวมถึงการเชื่อมต่อกับนโยบาย การทำงานของกองเลขาแม่แฉ่มโมเดล ได้สะท้อนออกมาจากบทบาทการทำงานที่หลากหลายหรือในสิ่งที่ Sassoon เรียกว่า ผู้มีบทบาทในการจัดการในเชิงองค์กร หรือ บทบาทในเชิงวัฒนธรรม อุดมการณ์ในสังคม (Ideological–culture role) ทั้งการทำงานร่วมกับรัฐในระดับท้องถิ่น ร่วมกับภาคเอกชน รวมถึงไปจนถึงในส่วนวิชาการรวมถึงสถาบันการศึกษา การผลักดันข้อเสนอที่มาจากความเปลี่ยนแปลงจากการทำงานในระดับท้องถิ่นผ่านการสะท้อนให้ฝ่ายนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่อำเภอแม่แฉ่ม ได้นำไปเป็นข้อมูลและกำหนดเป็นทิศทางการแก้ไขปัญหาในทางนโยบาย ดังนั้น จากความพยายามในการทำงานมาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้กลไกของภาครัฐที่เกี่ยวข้องซึ่งจากเดิมที่เคยใช้อำนาจ รวมถึงกฎหมายเป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากร ได้ปรับตัวไปสู่การเปิดพื้นที่ให้มีกลุ่มใหม่ ๆ ในการเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น ปฏิบัติการที่เกิดขึ้นจึงเป็นเสมือนพื้นที่เจรจา ต่อบรรเทาจุดร่วม รวมถึงการช่วงชิงพื้นที่ความคิดกับรัฐ ที่สะท้อนผ่านการทำงานภายใต้การจัดความสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐ (State authority) กับภาคประชาชน (People organization) ภาคประชาสังคม (Civil society)

การทำสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความ (War of position) จึงจำเป็นต้องเชื่อมโยงกับปฏิบัติการของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social movement) ที่มีทั้งการต่อสู้เคลื่อนไหวชุมนุมเรียกร้องเพื่อให้รัฐได้เข้ามาแก้ไขปัญหา การขับเคลื่อนดังกล่าวต้องควบคู่ไปกับการยึดกุมพื้นที่ทางความคิดของกลุ่มผู้คนในสังคมไปด้วย โดยจะเห็นได้จากยุทธศาสตร์การทำงานที่แทรกซึมความคิดเข้าไปในกลไกการใช้อำนาจของรัฐ เช่น การเข้าไปเป็นคณะกรรมการแก้ไขปัญหาป่าไม้ที่ดินในระดับต่าง ๆ หรือการเข้าไปเป็นอนุกรรมการยกร่างและปฏิรูปกฎหมายป่าไม้ รวมถึงการ

สร้างการสื่อสารกับผู้คนในสังคม การจัดกิจกรรมลงพื้นที่แลกเปลี่ยนระหว่างคนในเมืองกับชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ป่าที่เข้าไปศึกษาวิถีชีวิตวัฒนธรรม การจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ดินของชุมชนเป็นต้น ภายใต้การเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมจำเป็นที่จะต้องวิเคราะห์สังคมไทยในบริบทใหม่ที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว วิธีเคลื่อนไหวของประชาสังคมต้องปรับตัวและสร้างพื้นที่ความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับผู้เล่นกลุ่มใหม่ ๆ ทางสังคม

ดังนั้นเองการเชื่อมโยงพลังของชนชั้นรวมไปกลุ่มกลไกต่างๆ ในสังคมให้เข้ามาสนับสนุนรวมถึงหนุนเสริมการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาทั้งในระดับชุมชนและในระดับนโยบายจึงเป็นเสมือนการจัดวางความสัมพันธ์ของการทำงานที่ต้องอาศัยการสร้างจินตนาการร่วมและมีเป้าหมายร่วมในการทำงาน ที่จะต้องอาศัยความต่อเนื่องในการทำงาน ขณะเดียวกันก็ต้องออกแบบวิธีการสื่อสารการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดให้เกิดการตระหนัก รับรู้ของผู้คนในสังคมด้วยเช่นกัน ความสำคัญนอกเหนือจากการช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมรวมถึงความคิดของกลุ่มคนต่างๆ ไม่อาจละเลยการเคลื่อนไหวต่อสู้ยึดพื้นที่โดยมวลชนซึ่งเป็นเสมือนพลังการกดดันช่วงชิงกับภาครัฐ ผ่านการชุมนุม ประท้วง แสดงพลังของมวลชน การเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นทั้งสองลักษณะนั้นเองมีอาจขับเคลื่อนได้ด้วยตัวหลักการหรือเป็นเพียงความคิดเพียงอย่างเดียว หากทว่าจะสามารถส่งพลังและสร้างอำนาจในการต่อรองและทะลุทะลวงพื้นที่ความคิดกระแสหลัก (Mainstream ideological) ที่จำเป็นต้องอาศัยพลังความคิดของปัญญาชน (Intellectual) โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญญาชนที่กรัมชี เรียกว่าปัญญาชนที่ยึดโยงกับชนชั้น (Organic intellectual) หรืออาจเรียกว่าปัญญาชนในเชิงวิพากษ์โดยอาจจะเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำทางการเคลื่อนไหว ภาคประชาสังคม ผู้นำชาวบ้านหรือแม้แต่ผู้นำนิสิตนักศึกษา คนรุ่นใหม่ เข้ามาร่วมปฏิบัติการเพื่อให้พลังทางชนชั้นและความหลากหลายของกลุ่มองค์กร เป็นปัจจัยที่สำคัญของการเคลื่อนไหวให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อไป

References

- Boggs, C. (2002). What Gramsci means today. In D. Dowd (Ed.), *Understanding capitalism: Critical analysis from Karl Marx to Amartya Sen* (pp. 57–81). London: Pluto.
- Buddharaksa, W. (2014). *A survey of Gramsci's political thought*. Bangkok. Sommadhi. [in Thai].

- Egan, D. (2015). Insurrection and Gramsci's "War of position". *Socialism and Democracy*, 29(1), 102–124.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebook of Antonio Gramsci*, Q. Hoare & G. Nowell-Smith (Ed. and Trans.). London: Lawrence & Wishart.
- Hoare, G., & Sperber, N. (2016). *An introduction to Antonio Gramsci: His life, thought and legacy*. New York, NY: Bloomsbury Academic.
- Kaewthep, K. (2008). *Philosopher thought of political economy theory and communication study*. Bangkok: Parbpim. [in Thai].
- Keawphasert, K., Nipuna, I., Saijai, P., Nipuna, S., Montanon, T., Kanika, B., ... Sirijaruang, P. (2007). *Historical of Luang Prong cultivate area: 100 years of Mea Cheam from Muang Cheam to Mea Cheam* (Research report). Chiang Mai: n.p. [in Thai].
- Nunsong, A. (2014). *5 decades of rural changing in the north reginal in case of common property and sub-common community management in Mea Cheam District, Chiangmai Province during 1957–2007*. Bangkok: Community Organizations Development Institue. [in Thai].
- Panyagaew, W. (2016). *Mae Cheam Corn: Study report of sources and potential of biomass from field corn management in Mea Cheam District Chiang Mai Province*. Chiang Mai: Centre for research and academic service Faculty of Social Sciences Chiang Mai University. [in Thai].
- Sasson, A. S. (1982). Passive revolution and politics of reform. In A. S. Sasson (Ed.), *Approachs to Gramsci* (pp. 127–148). London: Writers and Reader.